

– Вам сподобалося наше заняття? А що вам найбільш запам'яталось? Іншим разом ми поговоримо про прізвища.

Література

1. Глинський І. Твоє ім'я – твій друг. – Київ: Веселка, 1978.
2. Коваль А. П. Життя і пригоди імен давніх і нових, славетних і скромних, відомих і забутих. – Київ: «Вища школа», 1988.
3. Короткий тлумачний словник української мови // За ред. Д.Г.Гринчишина. – Київ: «Радянська школа», 1988.

Т.Л.Рябко
(м.Ніжин)

Фонетичні засоби вираження емоційно-оцінної конотації

У мові існує нерозривний зв'язок між емоційним, оцінним (психологічно мотивованим) та експресивним (лінгвостилістичним). Цей зв'язок характеризується не взаємозамінністю, а чіткою співвіднесеністю. В.А.Чабаненко почуттєво співвідносить з експресивним у лексичних, фразеологічних, дериваційних, фонетичних і граматичних явищах, актуалізованих емотивною функцією мови [9, с.151-170]. Таким чином емоційно-оцінна конотація створюється за рахунок спеціальних мовних засобів, унаслідок накладання на загальнономове значення. Зміст і значення кожного елемента належить цілому тексту, а не лише конкретному елементу, адже в художньому тексті частина й ціле взаємопов'язані.

Зовнішня форма вияву конотації має свої певні показники, на основі яких конкретна лексема і кваліфікується як емоційно-оцінна не лише за своїм змістом, а й за формою. В.В.Виноградов у роботі „Проблеми русской стилистики” зазначає: „... у самій мові, а зовсім не в психології мовців, крім звуків, форм і знаків, є ще щось, а саме експресія, властива звукам, формам і знакам” [3, с.244]. Якщо зіставити емоційно-оцінні лексичні одиниці, у яких наявні маркери емоції-оцінки, та лексеми, що не мають формального вияву ознак емоційної оцінності й належать до кореневих немотивованих емоційно-оцінних лексем (наприклад, пика, відьма, бариня), то перші за кількістю перевищують наступні. „Відтінки і градації безкінечні, однак те основне, що присутнє в думці, присутнє також у її вираженні”, – зазначає Ш.Баллі [1, с.183]. Тому у мовознавстві нейтральні, неекспресивні лексичні одиниці вважаються первинними і не маркованими у плані форми. Цієї думки дотримується Н.І. Бойко: „Експресивний лексичний фонд як вторинне явище володіє арсеналом специфічних засобів вираження експресивності” [2, с.103].

Засобами створення експресивності є одиниці всіх рівнів мови, а також однослівні тропи та фігури (за В. Масловою). Як відомо, на практиці засіб не може виявлятися без прийому. Прийомами створення експресивності називають способи використання засобів мови, системну організацію мовних одиниць відповідно до поставленої автором мети. До прийомів зараховують тропи й фігури, що складаються з кількох одиниць, явища композиції і т.д. Як правило, прийоми й засоби в тексті вживаються сукупно. І таке вживання скероване на виклик певної реакції читача. [За Н.Пасік]

У лінгвістиці вироблені певні критерії класифікації показників експресивності. Так, наприклад, Н.І. Бойко виділяє такі їх види:

- фонетичні,
- морфологічні (афіксальні),
- лексичні,
- семантичні.

Оскільки показники експресивності наявні як у формі, так і у змісті, то науковець класифікує їх на формальні та неформальні. У ході аналізу текстотворчості О.Вишні ми виокремимо такі види засобів творення емоційно-оцінних лексем:

- фонетичні,
- словотворчі,
- лексико-семантичні.

У поданій статті ми репрезентуємо аналіз формальних показників творення емоційно-оцінної конотації, а саме фонетичні засоби.

Хоча В.А.Чабаненко у своїй монографії „Стилістика експресивних засобів української мови” і стверджує, що „можливості української фонетики щодо передачі смотивної експресії зовсім незначні” [9, с.162], проте його думку можна сміливо заперечувати. Ще у стародавній Греції звучання слів привертало увагу філософів. Звукам приписувалася певна семантика. Так, наприклад *г* – маркувало щось швидке, рухливе, *і* – вузьке, *а* – велике, *е* – вічне, значне. Пізніше теорія звукових асоціацій кваліфікувала звуки *и*, *а*, *г* – як страпні, *і* – радісний, *т*, *п* – ніжні тощо [За Н.Пасік]. Звичайно, зазначені асоціації не можуть завжди включатися до тих слів, у яких наявні звуки, що їх викликають. Проте у психолінгвістиці побутує думка про те, що образність слова, виявлена у звучанні, суттєва не лише для дитини під час оволодіння мовою, але й у процесі здогадки, сприйняття незнайомого слова.

У кінці ХХ ст. фонетичний виражальний потенціал став предметом дослідження багатьох лінгвістів: А.Журавльова, С.Вороніна, І.Арнольд, В.Кухаренко, В.Левицького. У свій час „О.Пешковський зазначав, що милозвучність – умова виразності й краси тексту, один із засобів вияву почуттєво-емоційного аспекту. І хоч звуки самі по собі не пристосовані для виконання експресивної функції, цілісний звуковий склад тексту здатен впливати на емоційно-експресивне сприйняття мовців” [6, с.80-81].

В.Н.Телія у роботі „Коннотативный аспект семантики номинативных единиц” зазначає, що „эффект экспрессивности подготавливается либо

внутренней формой, либо экзотическим звучанием слова, которое можно приравнять к одному из способов сго «остранения» [8, с.12]. О.О.Потебня, висуваючи думку про єдність змісту і форми, говорив про те, що смисл лексичних одиниць залежить від звукового їх оформлення. існування нерозривної єдності звукового образу слова зі змістом. [7, с.124]. Як бачимо, існує нерозривний зв'язок між значенням слова і його звучанням. Таку властивість звуків створювати асоціативні значення у мовознавстві номінують звукосимволізмом.

„Звукосимволізм – це своєрідна імітація акустичного образу окремих фрагментів картини світу звуками людської мови, закріплення за конкретними звукосполученнями певних явищ дійсності, і, як наслідок, – сприймання окремих звуків чи їх сполучень як мовних символів, наприклад, [ш] - шепіт, шум, шелест листя тощо” [2, с.105].

Символічні значення українських голосних і приголосних досліджував мовознавець В.В. Левицький, який робить висновок про те, що різні звуки можуть виступати символами понять певних семантичних шкал. Так, голосні української мови виступають символами таких понять, як „освітлення”, „розмір”, „сила”; приголосні передають „активність”, „твердість”, „гладкість”. Деякі звуки здатні символізувати більшу кількість понять. На думку дослідника, найбільший конотативний потенціал мають приголосні *р, м, ц, д, л, в, п, х, т* і голосні *і* та *а*. Поняття, що містять у собі негативну семантику, символізуються більш яскраво, виразніше, ніж „позитиви” (за В. Левицьким).

Звичайно ж, вияв емоційно-оцінної конотації не може забезпечуватися лише звуковим оформленням. На це вказував і Ш.Баллі: „Тільки значення слова спонукає нас шукати звуконаслідування в тій чи іншій сполучі звуків...” [1, с.75]. Проте не можна заперечувати того, що поєднання конотованого значення і звукового символізму лише збільшують експресивні можливості певної лексичної одиниці.

У результаті аналізу мовної картини творів Остапа Вишні до лексем, що мають фонетичні показники конотованості, відносимо звукосимволічні слова, у яких наявні маркери якісної та кількісної звукової експресії.

Фонетична виразність проявляється перш за все в особливо підсиленій вимові, а точніше, в кількісній інтенсифікації окремих звуків і звукосполучень того чи іншого слова. У творах Остапа Вишні така інтенсифікація спостерігається у вигляді:

- емфатичного розтягування звука,
- емфатичного розбиття слова на склади,
- поєднання емфатичного розтягування звука й емфатичного розбиття слова на склади,
- емфатичного повтору звукосполучення,
- поєднання емфатичного повтору звукосполучення з емфатичним розтягуванням звука.

Приєм **емфатичного розтягування звуків** у творах Остапа Вишні виявляється найчастіше. Автор характеризує й оцінює своїх героїв за

допомогою зображення вияву емоцій образів-персонажів певного твору. У той же час емоції героїв передаються через мовлення, у якому і виявляється їх ставлення й одночасно оцінка певного явища об'єктивного світу. Так, кількісна інтенсифікація певного звуку може передавати емоції та почуття страху, погрози, замилювання, нетерпіння, розгублення, удаваної байдужості, різкості, хвилювання і т.д. Розтягування звуку може передавати глибоку й обширну інформацію про те, як мовець виявляє своє ставлення до певного явища й оцінює його. Наприклад, почуття захоплення, замилювання, зачарованості природою може передаватися лише одним інтенсифікованим звуком [ц] „Ц-ц-ц-ц-ц-ц!!! Ох і краса ж!” [1, с.197]¹; почуття страху передається за допомогою емфатичного розтягування фонemi [р]: „Поліція!!! Б'ють! Кар-р-раулі!” [1, с.289]; інтенсифікований звук [р] дуже часто може передавати імперативність: „Р-р-разойдись! Р-р-разойдись, тобі говорю” [1, с.197]; „Іс-сх! Побер-р-р-ежись!!!” [2, с.19]; несподівану радість О.Вишня передає за допомогою кількісної інтенсифікації фонemi [о]: „О-о-о! Рачок! Іди, йди, йди!” [1, с.134]. Всі інтенсифіковані звуки передають емоції, що за своєю оцінністю розподіляються на негативні та позитивні. Так, наприклад „мінусові” емоції репрезентує звук [а], що позначає погрозу, зневагу: „А-а-а-а! Та-а-ак ви в мене човна взяли?! А-а-а-а?” [1, с.128], „П'ять років?! Па-а-а-а-думася! Ми триста років і внутрішніх, і зовнішніх... А ви п'ять років...” [1, с.95]. Позитивну оцінку передає фонема [е]: „Він і боком, і задом, і вигинається, й виправляється, й присідає, й підскакує!! – Е-е-е-е-х!!!” [1, с.151]. Фонема [м] може передавати стан незручності мовця: – „Боже! Боже! – М-м-м!...” [1, с.98]. Розтягування деяких фонем іноді вказує на надмірний, збільшений вияв певної ознаки якогось явища, наприклад, „Пастви тої, пастви - и-и! Як піску морського!...” [1, с.124], або ж виявляє ставлення мовця до висловлюваного: „Теща його, прекрасна завжди бабуся, почувши про бажання дорогого зятя придбати собаку, ласкаво й привітно (як і завжди теща) говорить, сильно натискаючи при розмові на шиплячо-свистячі приголосні: – Ссссетера треба! Шшшшикарний ссобачка в Акуліні Кузьмінішшшшні! Даже ссстойки робить. А головне, акуратний, чистун. Я попрошшщу Акуліну Кузьмінішшу! У неї шшшшвидко цщщщценята будуть! Якщо, на шшщастя, не поззззздохнуть! Дуже породисті цщщщщценята!” [5, с.263]. Передаючи певний звуковий фон описуваних явищ, Остап Вишня також вдається до використання прийому емфатичного розтягування звуку. Так, наприклад, для мовного позначення „польоту бджоли”, „ревіння теля”, „зупинки дій тварини”, „пострілу”, „удару” письменник застосовує інтенсифіковані звуки: „Тільки наважився струсонуті – воно, лиха личина, хай бог простить, тільки – дз-з-з! Та в самісінький же ваш ніс: раз!” [1, с.179]; „М-м-мє! І стрілою в яр!” [1, с.176]; „Тр-р-р!... Куди ряба!... кажи, га? Тр-р-р! Тр-р-р! Та бодай же ти йому була ж іздохла! Тр-р-р!” [1, с.175]; „Та: Б-б-б-ах! Б-б-б-ах! І нема

¹ Цитату наведено за таким джерелом: Остап Вишня. Теори в 7 томах.

Воровського” [1, с.129]; „А будеш, стерво собаче, щипатись?! Будеш?! Лляльсь!” [1, с.307].

Значно рідше, у порівнянні з емпатичним розтягуванням звука, Остап Вишня користується прийомом **емпатичного розбиття слова на склади**: „І бабах! Тільки разом треба, щоб гук великий був...” [1, с.241] (у наведеному прикладі, який містить у собі значення пояснення, поділ на склади здійснюється мовцем (через безпосередній вияв волі автора) з метою конкретизації дохідливості сказаного); „Та-тах! Та-тах! Тердо так, як молотком по ковадлові...” [1, с.309] (зображується стук серця: він не завжди розмірений і повногосний). „Чи-лі какая, примерно, бешиха, чи там глаз, чи пристріт!...” [1, с.168]. (Поділ на склади здійснюється з метою репрезентації того, що уживаючи незнайомі слова з невизначеною семантикою, мовець обережно їх вимовляє).

Приєм **поєднання емпатичного розтягування звука з емпатичним розбиттям слова на склади** Остап Вишня використовує досить часто. Цей прийом допомагає авторові передати семантику обурення, діловитості, замилювання, схвильованості, нетерплячості. До того ж за допомогою цього прийому певне явище або процес завжди маркується або як позитив, або як негатив: „А куди ж ото ти пішла? Кажи, га? Куди ря-а-а-а-ба?” [1, с.157]; „Та-а-ак-с! Держи!” [1, с.136]; „По-о-ожар, кажу вам! Давайте, бариння, центральну!” [1, с.200]; „Р-а-а-нок! Не ранок, а вірші!” [1, с.132]; „Но-о-о-си-иль-щик! Скоріше! Я до мужа їду! –Нетерплячка яка! Дивись!” [1, с.186].

Важливу роль вияву емоційно-оцінної конотації виконує прийом **емпатичного повтору звукосполучення**. За допомогою зазначеного прийому передається семантика різкості, жалю, винуватості, напруження, веселості, підсилення вияву ознаки певного явища: „Візьмеш голову між коліна, стиснеш, а потім лінійкою (руба тільки лінійку ставте) так, як січеники хороший повар робить – раз-раз-раз-раз-раз! Як шовковий робиться” [1, с.308]; „Коли це плиг-плиг-плиг! Поплавок! Сіп! – Є!! Ага! Лови, жінко, лови-лови-лови! Держи! Впіймала?” [1, с.133]; „Тільки аж-аж-аж ондечки зуби вишкірили...” [1, с.186]. Остап Вишня іноді може вдаватися і до повтору певних частин слова, що найчастіше призводить до зображення дуже сильної емоції мовця: „Як у думі, пам’ятаю... Вийшов би оце. Смирись! Рас... Распрасмириись!... А тепер...” [1, с.79].

Приєм **поєднання емпатичного повтору звукосполучення з емпатичним розтягуванням звука** також посідає важливе місце у мовотворчості гумориста: „Ви ж мужчини, а ми жінчини! Хи-хи! Хи-хи! Мо-о-ж-на!” [1, с.184]; „Виплигнув! У воду! Он-он-он! Поо-о-плив!” [1, с.133]. Нагромадження інтенсифікації звуків дозволяє описувати явища без допомоги складних синтаксичних конструкцій: „Бам-бам-бам! Сюр-р-р-р-р-р! По-о-о-їхали...” [1, с.181].

Як бачимо, активним фонетичним засобом творення емоційно-оцінної конотації виступає кількісна інтенсифікація звуків. Проте експресивність може виявлятися також і через якісну інтенсифікацію окремих елементів фонетичної

системи української мови, яку у мовознавстві прийнято називати звуко-символізмом. Виявлення звуко-символізму у творах Остапа Вишні є досить прозорим. Так, художні тексти гумориста насичені емоційно-оцінними лексемами, які містять у собі елементи „негативності”. Цю негативність, „мінусовість” допомагають передати відповідні звуки. Якщо використовувати термінологію В.В. Левицького, то семантику „мінусової” оцінки безпосередньо допомагають утворювати „неприсмні приголосні”, до яких учений відносить [x], [ш]. [ж], а також „неприсмні голосні” [у], [и], [є]”. Найчастіше ці звуки творять номінативи, що містять у собі лайку, та дієслова, які позначають експресивну інтенсифіковану дію: *живодер, хижак, шарлатан, хвойда, химера, вамло, халепа, халуна, шейма, шалапай, жажнути, жерти, жидуктити* і т.ін. Наприклад, „Та як же ж не ти, коли й руки в шейминої дівчини в смальці...” [2, с.116]; „... а так щоранку віжками оперіжеш, от воно в хагі тихо...” [5, с.68]; „Можна щодня хильнути півкварти” [2, с.80]; „В юрбі баби хлипають і витирають хустками сльози” [1, с.193].

Відчуття неприємності викликає також звук [р], який утворює звукосполуки з іншими приголосними, наприклад, такими як б, д, х, [бр], [др], [хр]. Символічними ці сполуки стають в експресивних лексемах типу: *дремнути, драпати, дрейфити, брякнути, брахати, брязнути, бридотю, брикати, хрестонутись* і т.ін. Наприклад, „Як хряснувсь, так думав, чи хоч цурпалки стара позбирає” [1, с.162]; „І а пройшлась би по селу, та гаркнула б так, щоб вікна забряжчали” [2, с.30].

Експресивність створюється також за допомогою прийому **вживання слів з повторюваними однаковими складами**, наприклад, *бабахати (бабахати), гикати, змикитити, гатити, сюсюкати, цяця, кака, тетеря* та ін.: „І бабахнуло в сараєві...” [2, с.86]; „І уди вже дивіться, куди вам ближче! І бабахайте!” [5, с.329]; „Одні надриваються, що Марина „цяця”, а Грицько „кака”...” [3, с.224].

Якісною і кількісною інтенсифікацією звука можна вважати також алітерацію й асонанс, які експресивно передають почуття або викликають певні емоційні реакції в реципієнта. Остап Вишня „дуже полюбляє” прийоми алітерування та асонування звуків, за допомогою яких утворює потрібний настроєвий фон. Наприклад, „Обмолотилися, обвіялися, обтрісрилися... Обсіялися. Поярмаркували... Оженили, в кого там було кого жєнїти... Оддали замїж, в кого там було кого оддавати...” [3, с.106]; „Нї, Грицька ти не влєрєш... То дужє трудна роль... Там трагізму з драматизмом багато...” [2, с.11].

Як бачимо, Остап Вишня широко користується прийомами кількісної та якісної інтенсифікації звуків, які виступають колоритними засобами творення емоційно-оцінної конотації.

Література

1. Баллі Ш. Французкая стилистика. – М.: Иностр. литература, 1961. – 394 с.
2. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика у словнику, мові та мовленні: Навчальний посібник для студентів філологічних

- спеціальностей.– Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2002. – 217 с.
3. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М.: Высшая школа, 1981. – 320 с.
 4. Левицький В.В. Символічні значення українських голосних і приголосних // Мовознавство. – 1973. – № 2. – С.36-49.
 5. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. – Минск: Высшая школа, 1997. – 156 с.
 6. Пасік Н. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. – 213 с.
 7. Потебня А.А. Мысль и язык. – К: СИНТО, 1993. – 191 с.
 8. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М: Наука, 1986. – 143 с.
 9. Чабаненко В.А. Стилiстика експресивних засобiв української мови. – Ч.I. – Запорiжжя: Видавництво ЗДУ. – 216 с.

Ю.В. Сагиндикова
(г. Нежин)

Символика анимализмов, наиболее распространенных в славянских и германских языках

Мифологическое сознание часто наделяло вселенную либо обликом, либо теми или иными чертами различных животных, что можно определить понятием "зооморфная модель" [1, с.39]. Животные играли в жизни древних огромную роль. Существовая зачастую за их именно счет, человек не просто обожествлял животных, суеверно приписывая им самые чудесные и сверхъестественные свойства, но и возводя их в ранг космических существ, образующих собой мироздание и занимающих в его системе одно из важнейших и значительных мест (три кита, три слона, черепаха).

Культовое изображение животных - древнейшее проявление творчества человека. Культ животных - первая грань, которую древний человек проводит между собой и миром природы, признавая еще ее господство, но уже не отождествляя себя с ней. И как бы впоследствии не снижалась роль животных в духовной культуре, анимализм всегда остается тем смыслообразующим фоном, на котором формируются языковые и культовые стереотипы, поэтические образы и т. д.

Все народы земного шара живут в окружении определенных живых существ. Культ животного присущ всем народам. Славяне и их соседи - германские племена многое заимствовали друг у друга, их судьбы не раз переплетались. Все это не могло не отразиться на формировании состава и функционировании ФО. Во-первых, именно с этой точки зрения мы подошли к раскрытию символики анимализмов в славянских и германских языках.